
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XXII (2025), №1
s. 141-160
doi: 10.36121/rmazurok.22.2025.1.141

Роксолана Мазурок
ORCID: 0009-0006-0048-0421
(Національний університет «Острозька академія»)
Андрій Смирнов
ORCID: 0000-0002-3478-7468
(Національний університет «Острозька академія»)

Організація гімназійної освіти в контексті функціонування польського середнього шкільництва у Волинському воєводстві (1920-1930-ті рр.)

Анотація: Метою статті є аналіз організаційних засад гімназійної освіти в контексті функціонування польської середньої школи у Волинському воєводстві в міжвоєнний період. Методи, застосовані в дослідженні, ґрунтуються на принципах науковості, об'єктивності, систематичності та історизму. У процесі написання статті використано такі методи: історико-систематичний, статистичний, аналізу, синтезу та узагальнення. Наукова новизна полягає у комплексному дослідженні та аналізі діяльності гімназій, а саме: Державної гімназії ім. Тадеуша Костюшка в Луцьку та Державної гімназії і ліцею ім. Юліуша Словацького у Ковелі, а також аналізі статистичних документів та освітнього законодавства, що дають змогу виявити особливості розвитку гімназійної освіти на Волині. У результаті проведеного дослідження вдалося окреслити основні напрями державної політики у сфері середньої освіти у Волинському воєводстві в міжвоєнний період. Звернено увагу на механізми впровадження польського освітнього законодавства у середніх школах міжвоєнної Волині. Підкреслено процес розбудови та кількісного зростання державних середніх шкіл у 1920–1930-х роках при одночасному скороченні приватних закладів, що стало наслідком реалізації східної політики Польської держави, спрямованої на відновлення й утвердження польськості на Волині та об'єднання Кресів із рештою Польщі. В дослідженні, заснованому на статистичних документах, автори простежують зростання кількості коєдукаційних гімназій, що сприяло здобуттю жінками права на освіту.

Ключові слова: гімназійна освіта, середня освіта, освітні реформи, Волинське воєводство, міжвоєнний період

Streszczenie: Celem opracowania jest analiza podstaw organizacyjnych szkolnictwa gimnazjalnego w kontekście funkcjonowania polskiego szkolnictwa średniego w województwie Wołyńskim w okresie międzywojennym. Metody zastosowane w opracowaniu opierają się na zasadach naukowości, obiektywizmu, systematyczności i historyzmu. W trakcie pisania artykułu wykorzystano następujące metody: historyczno-systematyczną, statystyczną, analizy, syntezy i uogólnienia. Nowatorstwo naukowe polega na kompleksowym opracowaniu i analizie pracy gimnazjów, a mianowicie: Państwowego Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Łucku i Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Juliusza Słowackiego w Kowlu; przeanalizowano dokumenty statystyczne i ustawodawstwo oświatowe, które pozwalają ujawnić osobliwości rozwoju szkolnictwa gimnazjalnego na Wołyniu. W wyniku przeprowadzonych badań udało się ujawnić główne kierunki polityki państwa w zakresie szkolnictwa średniego w okresie międzywojennym w województwie Wołyńskim. Zwrócono uwagę na mechanizmy wdrażania polskiego ustawodawstwa oświatowego w szkołach średnich międzywojennego Wołynia. Zwrócono uwagę na budowę i wzrost ilościowy państwowych szkół średnich w latach 1920-1930, przy jednoczesnej redukcji placówek prywatnych, co było konsekwencją realizacji polityki wschodniej państwa Polskiego, mającej na celu przywrócenie i umocnienie polskości na Wołyniu oraz zjednoczenie Kresów z resztą Polski. Badanie, oparte na dokumentach statystycznych, prześledziło wzrost liczby gimnazjów koedukacyjnych, co zaowocowało uzyskaniem przez kobiety prawa do edukacji. Podjęto próbę analizy rozwoju szkolnictwa średniego na przykładzie Państwowego Gimnazjum im. Tadeusza Kościuszki w Łucku oraz Państwowego Gimnazjum i Liceum im. Juliusza Słowackiego w Kowlu.

Słowa kluczowe: szkolnictwo gimnazjalne, szkolnictwo średnie, reformy oświatowe, województwo Wołyńskie, okres międzywojenny

Organization of Gymnasium Education in the Context of Polish Secondary Schooling in the Volhynia Voivodeship, 1920-1930

Annotation: The purpose of the study is to analyse the organisational foundations of gymnasium education in the context of the functioning of Polish secondary schooling in the Volyn Voivodeship in the interwar period. The methods used in the study are based on the principles of scientificity, objectivity, systematicity, and historicism. The following methods were used in the course of writing the article: historical and systematic, statistical, analysis, synthesis, and generalisation. The scientific novelty lies in a comprehensive study and analysis of the work of secondary education institutions, namely: Tadeusz Kosciuszko State Gymnasium in Lutsk and Juliusz Slovak State Gymnasium and Lyceum in Kovel; statistical documents and educational legislation were analysed, which allow to reveal the peculiarities of the development of gymnasium education in Volyn. As a result of the study, it was possible to reveal the main directions of state policy in the field of secondary education in the interwar period in the Volyn Voivodeship. Attention is paid to the mechanisms of implementation of Polish educational legislation in secondary schools of interwar Volyn. Attention is drawn to the construction and quantitative growth of state secondary schools in 1920-1930, with the simultaneous reduction of private institutions, which was a consequence of the implementation of the eastern policy of the Polish state aimed at restoring and strengthening Polishness in Volyn and uniting the borderlands with the rest of Poland. The study, based on statistical documents, traced the increase in co-educational gymnasiums, which resulted in women gaining the right to education. An attempt is made to analyse the development of secondary school education on the example of the Tadeusz Kosciuszko State Gymnasium in Lutsk and the Juliusz Slovak State Gymnasium and Lyceum in Kovel.

Keywords: gymnasium education, secondary education, educational reforms, Volhynia voivodship, interwar period

Вступ

Розвиток закладів освіти Волині міжвоєнного періоду займає ключове місце у відображенні культурних змін, що відбулися після завершення Першої світової війни. Відповідно до політичної ситуації, територія Волинського воєводства опинилась у 1921 р. у складі Другої Речі Посполитої, що проводила асиміляційну політику на приєднаних західноукраїнських землях. Характеристика освітніх процесів міжвоєнної Волині дає змогу глибше зрозуміти мету та завдання, що ставили перед собою польські урядові кола. Приступивши до здійснення шкільних реформ, уряд Другої Речі Посполитої зіткнувся з проблемою неписьменності серед великої кількості місцевого населення. Слід зауважити, що Волинь знаходилась на передостанньому місці за рівнем неграмотності, випереджаючи лише Поліське воєводство¹. Таким чином, новостворене Міністерство віросповідань і народної освіти у своїй роботі докладало чималих зусиль задля подолання цієї проблеми, створюючи загальноосвітні початкові та середні школи. Оскільки на території Волинського воєводства у 1920–1930 рр. не функціонувало жодного вищого навчального закладу, то саме на середнє шкільництво покладалося завдання сформуванню високо освіченої інтелігенції регіону.

Заклади середньої освіти були представлені гімназіями та ліцеями, діяльність яких на початку 1920-х рр. регулювалася ще австрійськими та німецькими шкільними законами. Проте поступово в організації навчально-виховної роботи середніх шкіл відбувалися зміни, які реалізовувалися спеціально створеним органом із управління освітніми процесами – Кураторії Волинського шкільного округу.

З огляду на викладене вище, у нашому дослідженні висвітлюються такі питання: вплив освітніх реформ на функціонування середніх шкіл на Волині, політика сприяння розвитку державного середнього шкільництва, особливості функціонування волинських гімназій на прикладі Державної гімназії імені Тадеуша Костюшка в Луцьку та Державної гімназії та ліцею імені Юліуша Словацького в Ковелі.

Потреба об'єктивного відображення організаційних засад гімназійної освіти у Волинському воєводстві у міжвоєнний період та залучення для цієї мети нового архівного та історіографічного матеріалів актуалізує тему дослідження.

Проблеми здійснення освітньої політики та організація середньої школи в контексті рішень польської влади досліджували і продовжують вивчати українські та закордонні вчені. Серед українських дослідників вагомий внесок у вивчення освітніх реформ польської влади здійснили Юрій Крамар, Оксана Руда. Зокрема, Ю. Крамар у монографії "Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя"² на основі широкого кола документальних джерел

---

¹ М. Філіпович, *Українські школи та Луцька «Просвіта»*, „Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки”, Луцьк 1999, вип. 4, с. 113-120.

² Ю. Крамар, *Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя*, Луцьк 2015.

проаналізував зміни у шкільній освіті на Волині після її входження до складу Польщі, охарактеризував роль конфесійних та мовних факторів у формуванні міжнародних стосунків у регіоні. Його наукова праця “Польськомовне шкільництво на західноволинських землях у міжвоєнний період”³ розкриває особливості освітньої політики Польщі та її впливу на непольське населення. Автор намагається довести, що освітня система стала засобом інкорпорації західноволинських земель до складу Польської держави. Однак здійснений аналіз розбудови польськомовного шкільництва не дає ґрунтовних відповідей на питання, що стосуються втілення освітніх реформ на функціонування середніх шкіл в регіоні. Особливості впровадження національно-освітньої політики Польської держави на прикладі Галичини досліджено у монографії Оксани Рудої⁴. Авторка вдається до характеристики розвитку національного шкільництва, форм боротьби культурно-освітніх організацій за народну школу. Для розуміння основних аспектів реалізації офіційної політики Другої Речі Посполитої у гімназійній освіті упродовж 1918-1932 рр. важливою є праця Миколи Галає⁵, в якій автор досліджує передумови та умови розвитку польських середніх шкіл у західноукраїнських землях. На наш погляд, в цій роботі зроблені обґрунтовані висновки, проте наведено недостатньо інформації про роботу існуючих гімназій на теренах Західної Волині та Східної Галичини. Серед наявних досліджень також слід назвати наукові розвідки Людмили Стрільчук⁶, Мирослави Філіпович⁷, що присвячені аналізу освітньої ситуації у місті Луцьку. Окремі аспекти розвитку освіти вказаного періоду розглядають у своїх роботах й польські історики. Важливе місце у дослідженні роботи шкільної адміністрації Волинського воєводства займає робота Пьотра Голдіна⁸, у якій розглядається діяльність очільників Волинської кураторії. Окремі аспекти дослідження організаційних засад середнього шкільництва міжвоєнної Польщі відображені у працях Веслава Сецінського⁹, Марії Стінії¹⁰, Емілії Чепчинської¹¹,

³ Ю. Крамар, *Польськомовне шкільництво на західноволинських землях у міжвоєнний період*, „Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)” 2016, nr 5, s. 18-27.

⁴ О. Руда, *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та реценція*, Львів 2019.

⁵ М. Галає, *Польська гімназійна освіта у 1918-1932 роках*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія” 2011, вип. 2, с. 214-220.

⁶ Л. Стрільчук, *Луцьк у міжвоєнний період: особливості українського освітнього процесу та освітні заклади*, „Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія” 2022, № 78, с. 51-59.

⁷ М. Філіпович, *Українські школи та Луцька «Просвіта»*, „Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки”, Луцьк 1999, вип. 4, с. 113-120.

⁸ P. Gołdyn, *Administracja szkolna na Wołyniu w dwudziestolecie międzywojennym*, [в:] *Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі: вибрані питання*, Одеса 2021, s. 233.

⁹ W. Sieciński, *Administracja i organizacja szkolnictwa powszechnego i średniego w II Rzeczypospolitej*, „Studia Administracyjne” 2016, nr 8, s. 79-97.

¹⁰ M. Stinia, *Tradycje szkolnictwa gimnazjalnego na ziemiach polskich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, nr 2, s. 243-255.

¹¹ E. Czepczyńska, *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, „Studia Prawnicze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2016, nr 4, s. 33-51.

однак дані розвідки не містять статистичної інформації, яка б дала можливість дослідити співвідношення державних та приватних закладів освіти. Не можемо оминати увагою наукові праці Катажини Дормус¹², Агати Самсель¹³, які проливають світло на питання коєдукаційної освіти, намагаючись довести, що польська влада намагалася сприяти збільшенню жіночих та коєдукаційних гімназій. Незважаючи на чималу кількість досліджень, низка проблем у функціонуванні середніх шкіл Волинського воєводства залишаються недостатньо вивченими у польській та українській історичній науці.

Джерельну базу дослідження складають законодавчі акти та розпорядження, видані Міністерством віросповідань і народної освіти. Аналіз цих документів дає змогу глибше зрозуміти особливості втілення освітніх реформ у середньому шкільництві та проаналізувати їхні наслідки. Надзвичайно важливими джерельними матеріалами при підготовці нашого дослідження стали документи державних архівів Волинської та Рівненської областей. Особливо цінними, на наш погляд, є справи Фонду №70 (Державна гімназія імені Тадеуша Костюшка в Луцьку), аналіз яких дав змогу дослідити навчально-виховний процес, показники успішності учнів, викладацький склад та господарський стан закладу. Залучення доступних архівних документів дозволяє окреслити загальні тенденції освітнього процесу у державних середніх школах Волинського воєводства, а також виявити низку проблем, що існували у закладах освіти гімназійного типу. Утім, наголосимо, що архівні документи, статистичні дані та законодавчі акти вимагають критичного підходу під час їхнього аналізу.

Вплив освітніх реформ на функціонування середніх шкіл на Волині

Важливою ланкою освітньої системи Волині міжвоєнного періоду було середнє шкільництво. Оскільки навчальні програми, виховний процес та рівень освіченості суттєво відрізнялися між собою у регіонах відновленої Другої Речі Посполитої, то польські урядові кола приступили до оновлення та уніфікації середньої освіти.

Положення про середню школу було визначено в офіційному виданні Міністерства віросповідань і народної освіти (відділ середньої освіти) під назвою «Академічна програма середньої школи»¹⁴. Згідно з документом, що був наслідком реформи 1919 р., восьмирічна середня школа поділялася на два навчальні рівні. Перший, 3-річний, так званий підготовчий, називався нижчою гімназією, і другий, 5-річний, так званий систематичний (вища гімназія). За навчальною програмою нижча гімназія поділялася на три типи: гуманітарну з латинською мовою навчання, математично-природничу і класичну з латинською та грець-

¹² K. Dormus, *Rozwój koedukacyjnego średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2018, nr 4, s. 44-55.

¹³ A. Samsel, *Koedukacja w szkołach średnich w Polsce i na świecie w latach 1918-1939 – świadomy wybór czy zło konieczne*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2004, 47 nr 3-4, s. 79-87.

¹⁴ *Program naukowy szkoły średniej: projekt wypracowany przez Sekcję szkolnictwa średniego*, Warszawa 1919, s. 7.

кою мовами навчання¹⁵. Аналізуючи вище згаданий документ, можемо зробити висновок, що середнє шкільництво функціонувало окремо від початкового на першому етапі відновлення польської держави. Такий стан речей мав запобігти допуску до гімназій учнів із низькою успішністю¹⁶.

Концепція середньої загальної освіти в Другій Речі Посполитій залежала від політичного режиму міжвоєнної доби. Наприклад, консервативні сили початку 1920-х рр. виступали за 8-класні гімназії, яким передувала програма початкової школи, що становило окрему освітню систему для заможних верств населення. Натомість демократичні та прогресивні кола вимагали доступу до школи для всіх, щоб усе молоде покоління отримувало початкову загальну шкільну освіту, а середні школи базувалися на ній як надбудова (таким чином, щоб нижчі класи не перетиналися з вищими класами загальної школи)¹⁷.

Таблиця 1. Тижневий розподіл навчальних годин для старших класів 7-річної загальноосвітньої школи та перших 3-х класів гімназії¹⁸.

Предмети	Класи			Усього
	I (V)*	II (VI)*	III (VII)*	
Релігія	2	2	2	6
Польська мова	4	4	4	12
Друга мова викладання	5	3	3	11
Історія	2	2	1	5
Географія	2	2	2	6
Природознавство	2	2	5	9
Математика	4	4	4	12
Малювання	2	2	2	6
Трудове навчання	2	4	4	10
Музика	2	2	–	4
Фізична культура	3	3	3	9
Усього	30	30	30	90

* У дужках вказані класи загальноосвітньої початкової школи

У 1924 р. міністром віросповідань та народної освіти Станіславом Грабським було запроваджено зміни в освітній системі: створювалися

¹⁵ W. Sieciński, *Administracja i organizacja szkolnictwa...*, s. 79-97.

¹⁶ E. Czepczyńska, *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty...*, s. 38.

¹⁷ M. Ziemnowicz, *Zagadnienie szkolnictwa średniego w Polsce, „Chowanna” 1931, z. 1, s. 85-92.*

¹⁸ Джерело: F.W. Araszkiwicz, *Szkoła średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918-1932, Wrocław 1972, s. 176.*

утраквістичні заклади¹⁹. Польський дослідник П. Голдин називає “закон Грабського” несприятливим як для поляків, так і для українців, оскільки він не дозволяє належним чином засвоїти жоден із предметів²⁰.

С. Грабський намагався реформувати й середнє шкільництво. У 1927 р. Міністерство віросповідань і народної освіти запровадило модель єдиної початкової семикласної школи і заснованої на ній п'ятикласної середньої школи²¹. У січні 1929 р. міністерська постанова зрівняла навчальні програми трьох вищих класів початкової школи з трьома нижчими класами середньої (Таблиця 1)²². Результатом цього рішення було гальмування процесу розширення мережі семирічної початкової школи та обмеження можливості здобути неповну середню освіту.

Остаточна форма середнього шкільництва була встановлена на початку 1930-х рр. після впровадження Закону «Про устрій системи освіти» від 11 березня 1932 р.²³. Відповідно до його положень середні загальноосвітні навчальні заклади становили третій організаційний рівень системи освіти. У результаті було ліквідовано існуючу восьмирічну гімназію, замінивши її новою чотирирічною та дворічним загальноосвітнім і трирічним професійним ліцеєм. Навчальний час становив від 30 до 32 годин на тиждень, а вік учнів – від 12 до 16 років. Вступ до гімназій міг бути можливим лише після закінчення шести класів початкової школи та за результатами вступних іспитів. Він включав такі предмети, як польська мова з елементами історії, арифметика з елементами геометрії, географія з елементами природознавства²⁴. Гімназія не передбачала випускного іспиту (крім випускників приватних гімназій без державних прав). Після закінчення гімназії учні отримували атестат зрілості про повну загальну середню освіту, що мав ще іншу назву – “матура”²⁵.

Політика сприяння розвитку державного середнього шкільництва

Із встановленням польської влади у Волинському воєводстві середні заклади освіти за формою власності та джерелами фінансування поділялися на державні та приватні. Державні середні школи перебували під контролем Міністерства віросповідань і народної освіти і навчання у них велося переважно польською мовою. Натомість приватні заклади створювалися стараннями національних меншин – українців, чехів, євреїв, німців та ін. Характерною

¹⁹ Ustawa z dnia 31 lipca 1924 r. zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1924, nr 79, poz. 766.

²⁰ P. Góldyn, *Administracja szkolna...* s. 233.

²¹ E. Czepczyńska, *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty...*, s. 33-51.

²² Zarządzenie Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 2 stycznia 1929 roku w sprawie zmian w planach godzin dla siedmioklasowych publicznych szkół powszechnych i gimnazjów państwowych. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego*, 10 I 1929, R. XII, nr 1, poz. 1.

²³ Ustawa z dnia 11 marca 1932 r. o ustroju szkolnictwa. *Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej* 1932, nr 38, poz. 389.

²⁴ Ibidem.

²⁵ M. Stinia, *Tradycje szkolnictwa gimnazjalnego...*, s. 243-255.

особливістю у функціонуванні середнього шкільництва міжвоєнної Польщі було чисельне переважаєння приватних гімназій та ліцеїв над державними: у 1922/23 навчальному році у країні працювали лише 260 державних середніх шкіл і 502 приватні²⁶.

У період із 1922 по 1938 рік у Польщі спостерігається зростання кількості державних середніх шкіл, при одночасному зменшенні приватних та самоврядних закладів²⁷. Волинь у цьому плані не була винятком, тому тут відбуваються аналогічні процеси. Згідно зі статистичними даними за 1924 рік у Волинському воєводстві функціонувало 23 приватних та 8 державних гімназій, з них 3 чоловічих, 3 жіночих та 25 коєдукаційних. Загальна чисельність учнів становила 8261: 4584 хлопців та 3677 дівчат, нараховувалось 485 вчителів²⁸.

На початку 1920-х рр. державними за правом власності вважалися такі гімназії: Дубенська Державна гімназія ім. Станіслава Конарського, Володимир-Волинська Державна гімназія ім. Миколи Коперника, Здолбунівська Державна гімназія ім. Адама Міцкевича, Ковельська Державна гімназія ім. Юліуша Словацького, Кременецька Державна гімназія ім. Тадеуша Чацького, Луцька Державна гімназія ім. Тадеуша Костюшка, Острозька Державна гімназія ім. Марії Конопницької, Рівненська Державна гімназія ім. Тадеуша Костюшка²⁹.

Станом на 1925/1926 навчальний рік у Волинському воєводстві налічувалося 25 середніх закладів, у яких працювало 373 учителі, з них 254 чоловіки та 119 жінок. У той час у гімназіях та ліцеях Волинського воєводства навчалось 5917 учнів: 3417 хлопців та 2500 дівчат³⁰. У наступному 1927/1928 навчальному році на теренах Волині існувало 24 середні школи, які відвідували 5574 учні, педагогічний склад нараховував 301 особу. Із загальної кількості налічувалося 8 державних закладів, приватних – 16, 22 школи мало статус коєдукаційних, а також функціонували 1 чоловічий середній заклад (Кременецька православна семінарія) та 1 жіночий (Православна духовна гімназія в Дермані). Стосовно мови навчання, то 14 шкіл були польськомовними, 1 утравістична (польсько-українська), 4 україномовні, 3 російськомовні та 3 школи мовою іврит³¹. Аналізуючи статистичні дані, можемо побачити таке співвідношення – на 250 мешканців припадає лише один учень гімназії чи ліцею³². Це ставить Волинь на передостаннє місце серед інших польських воєводств за кількістю середніх закладів освіти. Слід зауважити, що національний склад учнів середніх шкіл

²⁶ T. Gumuła, S. Majewski, *Szkolnictwo prywatne w polskim systemie edukacyjnym XX wieku – bariery, perspektywy i znaczenie w indywidualnym rozwoju człowieka*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis” 2001, z. 8, s. 148.

²⁷ G. Siudut, *Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim okręgu szkolnym w latach 1921-1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2012, t. 139, s. 117-124.

²⁸ *Spis nauczycieli: szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych*, Lwów-Warszawa 1924, s. 134.

²⁹ *Ibidem*, c. 348.

³⁰ *Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 1927, r. 5, s. 434.

³¹ J. Wołoszynowski, *Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów*, Łuck 1929, s. 184.

³² *Ibidem*, s. 185.

був неоднорідним: у державних закладах кількісно переважали поляки, проте у приватних гімназіях чи ліцеях більшість становили євреї, а також українці та росіяни (Таблиця 2).

Таблиця 2. Національний склад учнів середніх шкіл у Волинському воєводстві станом на 1927/1928 навчальний рік³³.

Школи за правом власності	Поляки	Українці	Євреї	Росіяни	Чехи	Німці	Разом
Державні	1778	338	491	323	70	8	3019
Приватні	55	553	1688	424	11	4	2735
Усього	1833	891	2179	747	81	12	5754

Зауважимо, що у Волинському воєводстві у досліджуваній період поляки становили лише 13,5% від усього населення, українці – 70,1% , євреї – 12,2%³⁴. Відповідно до Конституції 1921 року представникам всіх національних меншин гарантувалося право вступу до гімназій та ліцеїв, а також надання стипендій обдарованим дітям. Проте, за словами дослідниці О. Рудої, положення Основного закону в реальному житті часто ігнорувалися і не реалізовувалися³⁵. Таким чином, українці, євреї, росіяни, німці могли здобувати середню освіту переважно у приватних закладах.

У 1933/1934 навчальному році кількість середніх закладів збільшилась до 26 (10 державних та 16 приватних), однак зменшилась чисельність учнів (4881)³⁶. Станом на 1937/1938 навчальний рік функціонувало 27 гімназій (10 державних і 17 приватних). Політика збільшення чисельності державних середніх шкіл зумовлювалася намаганням урядових кіл забезпечити освітні потреби насамперед дітей польської національності. Польські освітні інституції часто ігнорували потреби шкільництва національних меншин (українців, білорусів, чехів та ін.), що проявлялося насамперед у відмові відкривати початкові та середні школи з мовою викладання національних меншин³⁷. За словами Ю. Крамара, лише 16,2 % з 70 % дітей української національності здобували освіту у гімназіях та ліцеях на Волині, відсоток учителів-українців був ще меншим³⁸. Таким чином, представники непольських національних меншин могли здобувати освіту у приватних школах, однак ці навчальні заклади функціонували за кошти

³³ Джерело: J. Wołoszynowski, *Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów*, „Wołyński Komitet Regionalny” 1929, s. 185.

³⁴ J. Wołoszynowski, *Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów*, Łuck 1929, s. 21.

³⁵ О. Руда, *Національно-освітня політика...*, с. 162.

³⁶ *Statystyka szkolnictwa 1932/33*, Warszawa 1934, s. 63.

³⁷ Ю. Крамар, *Західна Волинь 1921–1939 рр...*, с. 177.

³⁸ Ю. Крамар, *Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1919–1939 рр.)*, “Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: Історичні науки” 2011 Луцьк, № 10, с. 75.

батьківських комітетів або благодійних установ. Слід зазначити, що зростання кількості державних середніх шкіл супроводжувалося переважанням у них вчителів-поляків. Кадрова політика була яскравим прикладом дискримінації учителів-українців, так як до них ставилися високі професійні вимоги, обов'язковою умовою було прийняття польського громадянства³⁹. Варто наголосити, що умовою вступу до державних гімназій було складання іспитів з польської мови, історії Польщі, математики⁴⁰. Програма іспитів складена на основі міністерських програм, що діяли у початкових семикласних школах. У ході архівних пошуків нам вдалося дізнатися, що під час вступних іспитів до Державної гімназії ім. Тадеуша Костюшка в Луцьку вступниками були вихованці Ківерської, Олицької та Луцьких початкових семикласних шкіл⁴¹. Тому можемо констатувати, що дітям із сільської місцевості, де переважали 1-або 2-класні школи, вступити до гімназій було дуже складно.

Слід зауважити, що моніторинг стану народної освіти у Волинському воєводстві здійснювала Спілка вчителів Польщі. У звітній документації за 1934 р. зазначається, що існуючі заклади середньої освіти не можуть належним чином реалізовувати задекларовані шкільні реформи через низку причин: нестача шкільних будинків та навчальних підручників, надмірне переповнення класів учнями, відсутність відповідної кількості педагогів, заміна їх практикантами з учительських семінарій, перевантаження учнів освітніми програмами при одночасному зменшенні кількості виховних годин⁴².

Стає очевидним, що вище названі тенденції у розвитку середньої освіти на Волині були вкрай несприятливими для її успішного функціонування. Однак позитивним зрушенням у функціонуванні середньої освіти можна вважати процес залучення жіночого населення до навчання у гімназіях та ліцеях. Зауважимо, що законодавство Другої Речі Посполитої не розділяло громадян за гендерної ознакою. Конституція 1921 р. проголошувала рівність прав чоловіків і жінок. Польська держава гарантувала всім дітям початкову освіту, проте статистичні дані свідчать, що анальфабетизм серед дівчат був вищим, ніж серед хлопців⁴³.

На початку 1920-х рр. дівчата могли здобувати середню освіту в нечисельних жіночих гімназіях, які функціонували на Волині ще до відродження Польської держави. Наприклад, можна назвати Луцьку жіночу гімназію ім. А. Н. Коленко, створену ще 1902 р. як жіноче училище. Основним завданням закладу вважалася підготовка юних дівчат до ведення домашнього господарства. Станом на 1922 р. тут навчалося 368 учнів, а педагогічний колектив налічував 23 особи⁴⁴. При гімназії діяли опікунська, педагогічна ради та батьківський комітет.

³⁹ Ibidem, с. 175.

⁴⁰ Держаний архів Волинської області (далі: ДАВО), фонд 38, оп. 1, спр. 184, арк. 66.

⁴¹ ДАВО, фонд 38, оп. 1, спр. 184, арк. 66.

⁴² Держаний архів Рівненської області (далі: ДАРО), фонд 184, оп. 1, спр. 30, арк. 447.

⁴³ І. Левчук, *Промоутерки змін: діяльність жіночих організацій у Польщі міжвоєнного періоду*, Рівне 2018, с. 59.

⁴⁴ ДАВО, фонд 158, оп. 1, спр. 36, арк. 173.

Оскільки навчання було платним, то батьки учнів часто зверталися до Кураторії про звільнення своїх дітей від оплати⁴⁵.

Важливим є той факт, що більшість жіночих шкіл були приватними або самоврядними. Держава фінансувала переважно чоловічі гімназії. За офіційними даними, близько 72% бюджету, призначеного на заклади освіти, було спрямовано на чоловічі школи, 12% – на жіночі та 16% – на школи спільного навчання⁴⁶. Ця різниця в кількості привертала увагу жіночих громадських організацій та освітніх кіл. У 1928 р. до Міністерства віросповідань і народної освіти було надіслано листа, підписаного представниками Союзу жіночої громадської служби, Польської профспілки вчителів початкових шкіл, Польської профспілки вчителів середніх шкіл, із зверненням про необхідність інвестицій у середню освіту для жінок. Протест мав позитивний ефект – з огляду на фінансові труднощі Міністерством віросповідань і народної освіти було прийнято рішення про спільне навчання хлопців і дівчат.

Згідно зі Статутом державних гімназій від 31 жовтня 1933 р. «гімназії можуть бути чоловічими, жіночими або коедукаційними (спільними)⁴⁷. Останні можуть бути створені в місцевості, де немає середньої школи або коли є особливо сприятливі для цього умови». Статистичні дані свідчать, що кількість середніх шкіл з коедукаційним (спільним) навчанням збільшилася з 21% у 1930 р. до 40% у 1938 р.⁴⁸ На території Волинського воєводства за 1936 р. були виключно всі коедукаційні гімназії.

Державна гімназія імені Тадеуша Костюшка в Луцьку

Важливе місце серед закладів освіти Волинського воєводства займала Державна гімназія імені Тадеуша Костюшка в Луцьку. Дослідження організаційних засад її діяльності дасть змогу краще зрозуміти особливості функціонування польськомовного середнього шкільництва в регіоні. Гімназія була організована ще в роки Першої світової війни за підтримки Польської шкільної матиці⁴⁹. Налагодженню безперервної навчальної роботи в закладі перешкоджав брак коштів. Завдяки зусиллям матиці фінансову допомогу надавали освітні та громадські організації Львова, Кракова та Любліна. Це дозволило розпочати 1918/1919 навчальний рік у чотирьох класах гімназії, на честь події 1 вересня відбулася урочиста меса в кафедральному соборі. Влітку 1918 р., коли розпочався набір учнів, було обрано директора Олександра Остроменського. У 1921 р. заклад було націоналізовано польською владою.

Ізпочатку своєї діяльності Луцька гімназія ім. Т. Костюшка функціонувала як коедукаційна, що не було поширеним явищем у міжвоєнний період. Навчальний

⁴⁵ ДАВО, фонд 69, оп. 1, спр. 9, арк. 17.

⁴⁶ A. Samsel, *Koedukacja w szkołach średnich...*, s. 79-87.

⁴⁷ Rozporządzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 31 października 1933 r. o organizacji gimnazjów państwowych. Statut gimnazjum państwowego. *Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego* 1922, nr 13, poz. 184, s. 555.

⁴⁸ K. Dormus, *Rozwój koedukacyjnego średniego szkolnictwa...*, s. 44-55.

⁴⁹ Ю. Крамар, *Польськомовне шкільництво...*, s. 18-27.

заклад розташовувався в порожньому двоповерховому монастирському будинку на розі вулиць Домініканської та Катедральної (сьогодні – вул. Драгоманова та Катедральна). Поступово зі збільшенням кількості учнів у будівлі бракувало кімнат для класів. Тому в 1921 р. після невдалої спроби створити післяобідню зміну, частину класів перенесли до колишнього монастиря Дочок Милосердя на Замковій площі. Однак будівля погано опалювалася і не мала вбиралень. З огляду на це виникла потреба побудувати нове приміщення для гімназії⁵⁰.

Серед кількох проєктів будівництва, запропонованих відомим варшавським архітектором Казимиром Толлочком, Міністерство віросповідань і народної освіти ухвалило рішення про найдешевший із перелічених. Дослідник архітектурних стилів міжвоєнного Луцька Міхал Пшчулковскі вважає це рішення «скромною концепцією» (на будівництво нового приміщення гімназії було виділено 800 тисяч злотих)⁵¹. За погодженням міської влади було вирішено звести нову будівлю на перетині вулиць Пілсудського і Гімназійної (сьогодні це вулиці Винниченка і Нестора Бурчака). Варто зазначити, що будівельні роботи тривали недовго – впродовж 1929-1930 рр., а вже 1931/1932 навчальний рік почався у новому приміщенні.

Із спогадів випускника Адама Перетятковича про будівництво Луцької гімназії дізнаємося таке:

Ще в 1930 році серед учнів поширилася новина про те, що буде зведено нове приміщення гімназії, і нам усім було цікаво подивитися, як воно виглядатиме. Одного дня, коли у нас було менше уроків і стояла чудова погода, ми всією “бандою” хлопців із нашого класу пішли оглядати нову школу. Нас повів Болек Качперек, який жив неподалік від будівельного майданчика. Будівельний майданчик знаходився в новій частині міста, на вулиці Пілсудського, недалеко від казарм 24-го піхотного полку і залізничного вокзалу. Наша балакуча компанія рушила [...] і після досить довгого маршу ми опинилися перед школою, що будувалася. Будівля була майже закінчена в своїй оболонці і, порівняно зі старим “сарасем” виглядала вражаюче. Це була велика триповерхова Г-подібна будівля з великими венеціанськими вікнами і плоским дахом. Розташована вона була на вулиці Пілсудського, на розі з вулицею Гімназійною, що вела до колонії клерків. Перед школою росли досить великі сосни, але що було для нас найважливішим: там було величезне ігрове поле, і ми заздалегідь із нетерпінням чекали на забави та спортивні ігри, які там відбуватимуться⁵².

З цього періоду збереглося небагато архівних документів, які б могли пролити світло на дидактичну та виховну діяльність гімназії. Серед віднайдених джерел однозначно корисними можемо вважати звіти

⁵⁰ A. Peretiatkowicz, *Gimnazjum Państwowe w Łucku im. Tadeusza Kościuszki 1918-1939*, Katowice 1996, s. 43.

⁵¹ М. Пшчулковскі, *Форма і стиль в громадській архітектурі Другої Речі Посполитої на прикладі вибраних об'єктів міжвоєнного Луцька*, „Архітектурна спадщина Волині” 2016, вип. 5, с. 90-100.

⁵² A. Peretiatkowicz, *Gimnazjum Państwowe w Łucku...*, s. 44.

спостережень над роботою закладу, здійснені спеціально призначеними шкільними візиторами. Зокрема, перевірка дидактичного та організаційного стану гімназії за 1936 р. свідчить про значний прогрес у порівнянні з попередніми роками. Проте візитатор С. Кемпф звертає увагу і на низку труднощів: переповнені класи, відсутність хімічної лабораторії, тому заняття хімії та фізики відбуваються у спільній класній кімнаті. Крім того, серед інших недоліків можна назвати відсутність належно облаштованого спортзалу та шафок для особистих речей у вбиральнях, знищені шкільні лавки та запущене шкільне подвір'я⁵³.

З численних протоколів педагогічних рад дізнаємося про показники успішності учнів гімназії. Наприклад, із доповіді директора Остромецького за 1925 р. стає відомо, що тут навчалося 440 школярів, з них 31,36% мали оцінки «достатньо» або «добре», 25,91% – «незадовільно» з одного предмета, 15,45% – «незадовільно» з 2 предметів, 10% – «незадовільно» з 3 предметів. Зазначалося, що такі показники свідчили про високі вимоги до навчання та про не доопрацювання з таких предметів як математика та географія⁵⁴.

Предмети, що викладалися, були типовими як і у всіх гімназіях гуманітарного типу. Навчання здійснювалося польською мовою, але серед предметів була й українська. Це стало можливим відповідно до Розпорядження Міністерства віросповідань і народної освіти від 22 квітня 1927 р., яке передбачало обов'язкове вивчення в польських гімназіях Східної Галичини та Волині української мови в кількості 3 години на тиждень⁵⁵.

Серед обов'язкових навчальних дисциплін, що викладались у Луцькій гімназії ім. Т. Костюшка, були: релігія, історія, географія, природознавство, математика, польська, латинська, німецька французька та українська мови, хімія, фізика, фізична культура, музика та малювання. Педагогічний контингент закладу станом на 1933 р. налічував директора і 22 учителів, також тут працював 1 діловод, 3 лікарі (з них 1 стоматолог). Більшість учителів були поляками за національністю, що приїжджали на Волинь із інших воєводств Польщі. З візитації гімназії у 1936 р. отримуємо таку інформацію: вчителем польської мови був Станіслав Гертель, латинської мови – Андрій Шевцов, німецької мови – Александр Біркгольц, французької мови – Марія Перетякович, української мови – п. Богуславський, католицької релігії – ксьондз Гавензовський, православної релігії – Прокл Бичковський, історії – Сабіна Красицька та Лукаш Гай (він же і чинний директор), географії – Казімеж Пшемиський, біології – Стефан Мацько, математики – Станіслав Ковалік та Стефан Євдокімов, фізкультури – Ромуальда Лесовська (у дівчат) та Броніслав Кондратович (у хлопців), музики – Юзеф Ласоцький⁵⁶. Представниками польської влади часто здійснювалися кадрові зміни, метою яких

⁵³ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 462, арк. 4.

⁵⁴ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 140, арк. 12.

⁵⁵ Ю. Крамар, *Польськомовне шкільництво...*, s. 18-27.

⁵⁶ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 462, арк. 4.

було збільшення кількості у школах вчителів-поляків. Дослідниця Людмила Стрільчук зауважує, що педагогічний склад гімназії ім. Костюшка був сталим у порівнянні з іншими закладами: було замінено лише 8 учителів⁵⁷.

Як і більшість польських середніх закладів, гімназія ім. Костюшка мала свій власний статут. Учні та учениці мали бути обізнані з правилами поведінки у школі й поза нею. Наприклад, серед важливих положень статуту можемо назвати:

1. Абсолютна послухність вчителям, ввічливе ставлення до однокласників та працівників школи.
2. Регулярне і пунктуальне відвідування гімназії, а в неділю та релігійні свята – костелу; у випадках відсутності на лекційних заняттях чи церковній службі учні повинні наступного дня принести письмове пояснення від батьків чи опікунів; у разі хвороби учня батьки чи опікуни зобов'язані повідомити дирекцію школи про причину відсутності протягом трьох днів. Якщо немає таких пояснень, учня (ученицю) можуть виключити із закладу.
3. Належна підготовка до занять, підтримка чистоти і порядку на парті та у класі.
4. Шанування шкільного майна, в разі його пошкодження батьки учня мають нести матеріальну відповідальність.
5. Після занять учні спокійно повертаються додому⁵⁸.

У гімназії активно розвивалися різні форми учнівського самоврядування. Водночас Кураторія пильно стежила, щоб не допустити діяльності таємних молодіжних організацій політичного характеру. У зв'язку з цим навіть було видано Обіжник Міністерства віросповідань і народної освіти від 17 жовтня 1933 р. про категоричну заборону будь-яких учнівських товариств без погодження з шкільною адміністрацією⁵⁹. У гімназії Т. Костюшка нараховувалося 15 гуртків: «Братня поміч», «Садолиця маріянська» (чоловіча та жіноча), харцерська дружина (чоловіча та жіноча), чоловічий та жіночий спортивні гуртки, драматичний, краєзнавчий, фотографічний гуртки, ощадна каса, «Ліга повітряної та протигазової оборони», гурток Червоного Христа та інші. Найбільшою популярністю серед учнів користувався гурток «Братня поміч», до якого належала майже вся шкільна молодь. Основне завдання гуртка – підтримка порядку та естетичного вигляду приміщення гімназії, підготовка різноманітних святкових виступів та концертів для молоді, матеріальна допомога бідним учням тощо⁶⁰. Одним із аспектів діяльності «Братньої помочі» була учнівська взаємодопомога для однокласників із незадовільним рівнем навчання. Найбільші труднощі в учнів виникали при засвоєнні таких предметів, як латинська мова, математика, іноземні мови (французька та німецька)⁶¹.

Талановитих та творчих дітей об'єднував драматичний гурток, учасники якого організовували вистави, приурочені до подій державного значення

⁵⁷ Л. Стрільчук, *Луцьк у міжвоєнний період...*, с. 51-59.

⁵⁸ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 384, арк. 91.

⁵⁹ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 379, арк. 211.

⁶⁰ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 379, арк. 212.

⁶¹ ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 384, арк. 66.

(наприклад, Листопадове повстання та ін.), проводили вечори читання поетичних творів (переважно польських авторів), прищеплювали учням інтерес до театру та кіно⁶².

Крім участі у гуртковій роботі, гімназисти старших класів проводили заняття для неписьменного населення. У своєму зверненні до директорів гімназій куратор Вінцентій Сікора рекомендує учнівській молоді під час зимових канікул знайти принаймні 3 анальфabetів і навчати їх грамоти тричі на тиждень. На думку куратора, «якби на Волині до цієї справи приступило 500 гімназистів, то впродовж однієї зими Польща б отримала 1500 освічених громадян і громадянок»⁶³.

При гімназії Т. Костюшка діяв батьківський комітет, який організував допомогу бідним учням, дітям-сиротам, стежив за умовами проживання школярів, брав участь в організації шкільних урочистостей та свят⁶⁴. Зауважимо, що співпраця дому та школи була важливим компонентом у реалізації навчально-виховних завдань. Аналізуючи закономірності взаємодії школи та сім'ї, польські дослідники наголошували, що вчителі не можуть взяти на себе повну відповідальність за результати виховання, оскільки батьки є першим і найважливішим виховним середовищем. З цього випливає, що співпраця дому і школи є природним наслідком співвідповідальності за всебічне виховання дітей та молоді⁶⁵. За словами Кароля Санойца, найпопулярнішою формою співпраці батьків та школи були батьківські комітети, які активно організовувалися майже у всіх гімназіях міжвоєнної Польщі⁶⁶.

Державна гімназія та ліцей імені Юліуша Словацького у Ковелі

Однією з середніх шкіл, що діяли у міжвоєнний період на теренах Волинського воєводства, була Державна гімназія та ліцей імені Юліуша Словацького у Ковелі. Навчальний заклад був гордістю міста, адже тут навчалися діти місцевої інтелігенції та військових осадників. Гімназія була побудована 1906 р. і функціонувала як чоловіча середня школа імені Олександра II. Зі встановленням польської влади заклад реорганізовано 15 жовтня 1919 р. у Державну гімназію імені Юліуша Словацького, яка розташовувалася на вулиці Королеви Бони, 702 (сьогодні це вулиця Незалежності, де знаходиться ліцей «Оберіг»).

Будинок гімназії сильно постраждав через перебування тут німецьких військ, тому потребував проведення ремонту. До відновлення приміщення, що здійснювалося швидкими темпами, долучилося широке коло відомих людей міста Ковель, в тому числі й представники Польської шкільної матиці. На початку

⁶² ДАВО, фонд 70, оп. 1, спр. 384, арк. 4.

⁶³ ДАВО, ф.70, оп. 1, спр. 136, арк. 1.

⁶⁴ ДАВО, ф.70, оп. 1, спр. 462, арк. 2.

⁶⁵ E. Magiera, *Aspekty współpracy szkoły i domu w świetle dzienników urzędowych kuratoriów okręgów szkolnych w Polsce w latach 1932-1939*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 12, s. 175-196.

⁶⁶ K. Sanojca, *Miejsce rodziców w życiu lwowskich szkół średnich w okresie międzywojennym*, „Wychowanie w Rodzinie” 2018, t 19, nr 3, s. 73-91.

відкриття до навчання приступило 260 учнів, педагогічний колектив налічував 6 учителів-поляків: директор Віктор Базановський, Марселій Гіжинський, Юзеф Канаровський, Броніслав Паславський, Ян Огороднік та Казімеж Жолендовський. Серед учителів на особливу увагу заслуговує Юзеф Канаровський, оскільки він зміг за короткий період часу створити шкільну бібліотеку з кількості книжок, займався організацією учнівських товариств, під час більшовицької окупації допомагав вивозити шкільний інвентар. З 1919 р. до 1921 р. навчальний процес був перерваний, оскільки учні та вчителі брали участь у більшовицько-польській війні, крім того, у шкільному будинку розміщувався військовий шпиталь⁶⁷. Зняття у гімназії, до якої було прийнято 240 учнів, відновилися аж у жовтні 1921 р. за сприяння директора Яна Лясковського. Поступово завдяки його зусиллям гімназія стала навчальним закладом, де учні могли отримати якісну освіту.

Аналіз статистичних даних за 1921 – 1926 рр. свідчить про поступове збільшення кількості учнів, що навчалися у Ковельській гімназії. Зокрема, у 1921/1922 навчальному році чисельність гімназистів становила 230, у 1922/1923 – 379, у 1923/1924 – 458, у 1924/1925 спостерігаємо незначне зменшення кількості до 454, у 1925/1926 – до 435 учнів⁶⁸. Слід зауважити, що впродовж наступних міжвоєнних років ситуація суттєво не змінилася. Наприклад, станом на 1939 р. нараховувалося 460 гімназистів⁶⁹. Більшість вихованців гімназії за походженням були із сімей працівників залізниці, пошти і телеграфу (90 дітей), а також державних чиновників (68 дітей), тоді як дітей працівників сільського господарства нараховувалося тільки 4, представників вільних професій (учителів, лікарів) – 21, промисловців – 13, ремісників – 8, дітей військових офіцерів – 12⁷⁰. Згідно з даними звіту за 1925/1926 навчальний рік серед учнів середньої школи навчалася 317 римо-католиків, 75 православних та 16 євреїв. Співвідношення учнів польської національності до української становило 349 вихованців до 11⁷¹.

Педагогічний колектив гімназії у 1925/1926 навчальному році налічував директора та 20 вчителів: директор Ян Лясковський, Владзімеж Чеховський, Хелена Єленьковська, Северин Рушкевич та Сергіюш Неапольтанський – учителі математики та фізики; Стефанія Карпова, Леон Кісель, Ванда Копчинська, Наталія Некрасова – вчителі польської мови; Александр Косовський, Матеуш Зарембінський – учителі історії та географії; Каміла Качоровська – вчителька французької мови; Ян Кучевський – учитель латинської та німецької мов.

Слід зауважити, що у переліку предметів, які вивчалися у гімназії, спостерігаємо відсутність української мови. Таким чином, можемо перекоонатися, що Розпорядження Міністерства віросповідань і народної освіти від 22 квітня 1927 р., яке передбачало обов'язкове вивчення української мови у польських гімназіях Східної Галичини та Волині, стосувалося не всіх середніх шкіл. На

⁶⁷ *Księga pamiątkowa wydana ku uczczeniu pięciolecia Gimnazjum Państwowego im. J. Słowackiego w Kowelu*, Kowel 1926, s. 31.

⁶⁸ *Ibidem*, s. 33.

⁶⁹ ДАВО, ф. 454, оп. 2, спр. 513, арк. 43.

⁷⁰ *Księga pamiątkowa wydana...*, s. 26.

⁷¹ *Ibidem*, c. 27.

думку Миколи Галая, «документ був лише тимчасовим політичним маневром, скерованим на послаблення негативних настроїв у суспільстві»⁷². Ігнорування права українського населення на вивчення рідної мови було характерною особливістю польської урядової політики в сфері освіти на території «східних кресів».

При гімназії функціонувало учнівське самоврядування, гімназисти активно допомагали шкільній адміністрації у підготовці різних урочистих подій. Наприклад, 1936 р. організовано щорічний бал, запрошення на який розробляли учні. Ось його текст: «Шкільне самоврядування» молоді гімназії імені Юліуша Словацького в Ковелі має за честь запрошувати вельмишановних пані та панів на щорічний представницький бал, який відбудеться в актовій залі гімназії 1-го лютого 1936 року. Вхід з особи 1,5 злотих, з учня 1 злота (включаючи гардероб). Ціна входу після 21:00 буде дорожча. Фуршет на місці. Світлова декорація. Початок о 18:00. Президія»⁷³.

Найбільш популярними учнівськими гуртками були «Братня поміч», гурток Червоного Христа, історично-літературний, природничий гуртки, ощадна каса, «Ліга повітряної та протигазової оборони» тощо.

Висновки

У процесі дослідження з'ясовано, що середнє шкільництво відіграло важливу роль у системі освіти Другої Речі Посполитої, в тому числі й Волинського воєводства. Від початку відродження Польської держави влада розглядала гімназії як навчальні заклади, що дозволять виховувати державну еліту, яка поповнить адміністративні структури, органи місцевого самоврядування, економічні та культурні установи.

Упродовж міжвоєнного періоду Кураторія Волинського шкільного округу провела значну роботу, спрямовану на будівництво нових гімназій і ліцеїв та залучення обдарованої молоді до навчання. Проте значна частка середніх шкіл продовжувала працювати в непристосованих приміщеннях, в яких часто не було засобів для навчання, підручників, також відчувався брак учителів. Встановлено, що освітні закони міжвоєнних років призвели до організаційної впорядкованості закладів середньої освіти відповідно до державних стандартів Другої Речі Посполитої. Ключові зміни відбулися після впровадження Закону 1932 р., який реформував 8-річні середні школи на 4-річні гімназії та 2-річні ліцеї. Однак наслідком таких рішень польської влади стало обмеження для учнів одно- і двокласних шкіл у можливості здобути середню освіту. Водночас залишався чинним Закон 1924 р. про запровадження утравкістичних шкіл, який гальмував розвиток шкільництва національних меншин.

У результаті дослідження доведено, що відбулися суттєві зрушення у справі жіночої освіти. Завдяки діяльності таких організацій, як Союз жіночої громадянської служби та Польська профспілка вчителів, органами державної

⁷² М. Галай, *Польська гімназійна освіта ...*, с. 214-220.

⁷³ E. Rachwalski, *Kowel: przewodnik historyczny*, Wrocław 2004, s. 69.

влади було прийняте рішення про спільне навчання дівчат і хлопців, внаслідок чого зростає кількість коєдукаційних гімназій у Волинському воєводстві.

На основі архівних відомостей нам вдалося відтворити особливості навчально-виховного процесу у Державній гімназії імені Тадеуша Костюшка в Луцьку та Державній гімназії та ліцеї імені Юліуша Словацького у Ковелі. Аналіз звітів шкільних інспекторів і спостережень візитаторів дають нам змогу констатувати, що навчання у цих закладах було на досить високому рівні, а також активно розвивалося учнівське самоврядування. Проблеми національного складу педагогічного колективу, соціальне походження учнів Волинських гімназій потребують дальшого й більш ґрунтовного вивчення.

BIBLIOGRAFIA-REFERENCES

Sources:

- Державний архів Рівненської області, фонд 184, опис 1, справа 30.
Державний архів Волинської області, фонд 38, опис 1, справа 184.
Державний архів Волинської області, фонд 69, опис 1, справа 9.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 136.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 140.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 379.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 379.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 384.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 384.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 384.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 462.
Державний архів Волинської області, фонд 70, опис 1, справа 462.
Державний архів Волинської області, фонд 158, опис 1, справа 36.
Державний архів Волинської області, фонд 454, опис 2, справа 513.
Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 1922, nr 13, poz. 184.
Dziennik Urzędowy Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego 10 I 1929, R. XII, nr 1, poz. 1.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1924, nr 79, poz. 766.
Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej 1932, nr 38, poz. 389.
Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Rocznik statystyki Rzeczypospolitej Polskiej, R. 5, Warszawa 1927.
Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Statystyka szkolnictwa 1932/33, Warszawa 1934, s. 63.
Księga pamiątkowa wydana ku uczczeniu pięciolecia Gimnazjum Państwowego im. J. Słowackiego w Kowelu, Kowel 1926.
Program naukowy szkoły średniej: projekt wypracowany przez Sekcję szkolnictwa średniego, Warszawa 1919.
Spis nauczycieli: szkół wyższych, średnich, zawodowych, seminarjów nauczycielskich oraz wykaz zakładów naukowych i władz szkolnych, Lwów-Warszawa 1924.

Studies:

- Araszkiewicz F.W., *Szkola średnia ogólnokształcąca w Polsce w latach 1918-1932*, Wrocław 1972.
- Czepczyńska E., *Kształtowanie się jednolitego systemu oświaty w II Rzeczypospolitej*, „Studia Prawnicze Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego” 2016, nr 4, s. 33-51.
- Dormus K., *Rozwój koedukacyjnego średniego szkolnictwa ogólnokształcącego w okresie II Rzeczypospolitej*, „Kwartalnik Pedagogiczny” 2018, nr 4, s. 44-55.
- Gołdyn P., *Administracja szkolna na Wołyniu w dwudziestolecie międzywojennym*, [в:] *Волинь у європейському геополітичному та культурному просторі: вибрані питання*, Одеса 2021, s. 228-244.
- Gumula T., Majewski S., *Szkolnictwo prywatne w polskim systemie edukacyjnym XX wieku – bariery, perspektywy i znaczenie w indywidualnym rozwoju człowieka*, „Acta Scientifica Academiae Ostroviensis” 2001, z. 8, s. 145-163.
- Magiera E., *Aspekty współpracy szkoły i domu w świetle dzienników urzędowych kuratoriów okręgów szkolnych w Polsce w latach 1932-1939*, „Wychowanie w Rodzinie” 2015, t. 12, s. 175-196.
- Peretiatkowicz A., *Gimnazjum Państwowe w Łucku im. Tadeusza Kościuszki 1918-1939*, Katowice 1996.
- Rachwalski E., *Kowel: przewodnik historyczny*, Wrocław 2004.
- Samsel A., *Koedukacja w szkołach średnich w Polsce i na świecie w latach 1918-1939 – świadomy wybór czy zło konieczne*, „Przegląd Historyczno-Oświatowy” 2004, 47, nr 3-4, s. 79-87.
- Sanojca K., *Miejsce rodziców w życiu lwowskich szkół średnich w okresie międzywojennym*, „Wychowanie w Rodzinie” 2018, t. 19, nr 3, s. 73-91.
- Sieciński W., *Administracja i organizacja szkolnictwa powszechnego i średniego w II Rzeczypospolitej*, „Studia Administracyjne” 2016, nr 8, s. 79-97.
- Siudut G., *Rozwój potencjału edukacyjnego szkolnictwa średniego ogólnokształcącego w lwowskim okręgu szkolnym w latach 1921-1939*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2012, t. 139, s. 117-124.
- Stinia M., *Tradycje szkolnictwa gimnazjalnego na ziemiach polskich*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2015, nr 2, s. 243-255.
- Woloszynowski J., *Województwo Wołyńskie w świetle liczb i faktów*, Łuck 1929.
- Галай М., *Польська гімназійна освіта у 1918-1932 роках*, „Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія” 2011, вип. 2, с. 214-220.
- Крамар Ю., *Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя*, Луцьк 2015.
- Крамар Ю., *Польськомовне шкільництво на західноволінських землях у міжвоєнний період*, „Wschodnioeuropejskie Czasopismo Naukowe (East European Scientific Journal)” 2016, nr 5, s. 18-27.
- Крамар Ю., *Шкільна освіта на Волині у міжвоєнний період (1919-1939 рр.)*, „Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки: Історичні науки” 2011 Луцьк, № 10, с. 72-77.
- Левчук І., *Промоутерки змін: діяльність жіночих організацій у Польщі міжвоєнного періоду*, Рівне 2018.
- Пшчулковскі М., *Форма і стиль в громадській архітектурі Другої Речі Посполитої на прикладі вибраних об'єктів міжвоєнного Луцька*, „Архітектурна спадщина Волині” 2016, вип. 5, с. 90-100.
- Руда О., *Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках ХХ століття: реалізація та реценції*, Львів 2019

Стрільчук Л., *Луцьк у міжвоєнний період: особливості українського освітнього процесу та освітні заклади*, „Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія” 2022, № 78, с. 51-59.

Філіпович М., *Українські школи та Луцька «Просвіта»*, „Збірник навчально-методичних матеріалів і наукових статей історичного факультету Волинського державного університету ім. Лесі Українки”, Луцьк 1999, вип. 4, с. 113-120.

